

1300 (?) oğlu ve halifesi Şeyh Yûnus Kahire'ye gelince kendisinden velîliğine delil olacak bir kerâmet istenmiş, Şeyh Yûnus da yere sırça kaplar dizdirerek hiçbirini kırmadan üzerlerinden atla geçmiştir. Bu göstere daha sonra Sa'diyye mensuplarınca bir tarikat geleneği haline getirilmiş, ancak kolayca kırılan sırça kaplar yerine yüzüstü yan yana yere yatan dervişler üzerlerinde icra edilmiştir. Bu törenin XIV. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasında nasıl icra edildiği konusunda ayrıntılı bilgi yoktur.

1833-1835 yıllarında Mısır'da kalmış olan İngiliz müsteşrik E. William Lane bu törenlerden birinde bulunmuş ve eserinde devse törenini bütün ayrıntıları ile anlatmıştır. Onun tasvirine göre, devse yapılacağı günün gecesinde Sa'diyye şeyhi Ezher Üniversitesi yakınlarındaki Haseneyn Camii'nin bir köşesinde sabaha kadar dua eder, *hizb** ve Kur'an okur, öğleden önce halka vaaz verir, öğle namazını kıldıktan sonra ise hazırlanmış olan ata binerek arkasındaki Sa'di dervişleriyle Özbekiyye meydanına doğru yola çıkar, yolda onlara diğer derviş grupları da katılırdı. Şeyh büyük bir derviş kalabalığının önünde Özbekiyye meydanına girer, meydanın güneyinde kurulmuş olan çadıra doğru yürürken dervişler yol boyunca yere yüzüstü ve yan yana uzanır, kollarını alınlarına yastık yaparlardı. Yirmi kadar derviş ellerinde deflerle tempo tutarlarken yere uzanmış dervişler de "Allah" diyerek zikrederlerdi. Şeyhin bindiği atının iki yanında duran iki kişi atı dervişlerin sırtından yürüttü. Üzerinden geçilen her derviş "Allah" diye bağırarak ayağa kalkar ve şeyhi takip ederdi. Yıllarca yapılan bu törenlerde herhangi bir dervişin bedenî zarar gördüğü rivayet edilmemiştir. Dev-

senin sonunda çadıra yaklaşan şeyh atından iner, birkaç dervişin refakatinde çadıra girip seccadesine oturur, yirmi yirmi beş kadar derviş onun etrafında yarım daire oluştururlar, arkalarında elli altmış derviş ile birlikte, "yâ Allah, yâ hay, yâ dâim, lâ ilâhe illallah" diyerek kısa bir zikir yaparlardı. Sonra Kur'an okunur ve dervişler şeyhin elini öperek dağılırlardı. Dervişlere göre bu kerâmet şeyhten şeyhe silsile yoluyla geçmekteydi. Törenin gayesi feyiz, bereket ve kardeşlik duygularının çoğalmasındır. Devse törenlerine katılan bazı dervişlerin yılan yedikleri rivayet edilirse de asılsızdır.

Devse merasimi Hz. Peygamber'in doğum günü olan 12 Rebîülevvel'de, Seyyide Zeyneb'in ve Şeyh Deştûtî'nin doğum günleri olarak kabul edilen receb ayının ortalarında yapılırdı. Bunlardan başka İmam Şâfiî, Kahireli bir velî olan Sultan Hanefî (ö. 847/1443), Şeyh Yûnus ve Seyyid Ahmed el-Bedevisî'nin doğum günü olarak kabul edilen tarihlerde de devse yapılırdı. Devse merasimini takip eden gecede Sa'diyye şeyhi bütün misafirlerine ikramda bulunurdu. 12 Rebîülevvel'de yapılan merasimden sonra tekke ve zâviye şeyhlerine hil'at giydirilirdi. Gece yapılan mevlid törenine bütün devlet erkânı da katıldığından geniş güvenlik tedbirleri alınır. Âlimler, şeyhler, önde gelen hükümet görevlileri mevlid-i nebevîyi sonuna kadar dinlerlerdi.

Sa'diyye tarikatı Suriye, Irak ve Türkiye'de de yayılmış olmasına rağmen bu tören büyük ölçüde Mısır'da uygulanmıştır. Ancak Suriye ve Sudan'da görüldüğü de rivayet edilir. Mısır'da Hz. Ebû Bekir neslinden olan, XVI. yüzyıldan itibaren tanınan ve birçok tarikatla ilişkisi bulunan Bekriyye ailesinden bir şeyh mevlid ve devse törenlerini idare ederdi. Bu sebeple Rifâîler ve Bedevîler gibi diğer tarikat mensupları da bu törenlere katılırlardı.

Mısır Hidivi Mehmed Tefvik Paşa devse törenini müslümanları zelil kıldığı gerekçesiyle bid'at sayıp 1881 yılında yasaklamıştır. Bu kararın Muhammed Abdüh'un verdiği bir fetva ile alındığı söylenirse de müsteşrik F. de Jong bütün aramalarına rağmen onun böyle bir fetvasına veya yasaklama lehinde bir yazısına rastlamadığını belirtmektedir. Ona göre Bekriyye ailesinin otoritesini azaltmak için Avrupalı sömürgecilerin Tefvik Paşa'ya tesir ederek böyle bir kararın alınmasını sağlamış olmaları mümkün-

dür. Zamanın Sa'diyye şeyhi bu karara uymuş, fakat dervişlerin ısrarı ile hidivden yalnızca Şeyh Yûnus'un doğum gününde devse yapılmasına izin vermesini talep etmişse de bu isteği kabul edilmemiştir. Buna rağmen tarikat törenlerinin yapıldığı bazı günlerde Şeyh'in evi önünde bazan devse icra edilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Supplément aux dictionnaires Arabes*, Beyrut 1968, I, 475; A. Le Chatelier, *Les Confréries Musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 223-225; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıtaüt't-tevft-kıyye*, Bulak 1305-1306 — Kahire 1983, III, 440-445; IV, 232; E. W. Lane, *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians*, London 1890, s. 416-421, 430-436; J. S. Trimingham, *Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 73, 247; F. de Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, Leiden 1978, s. 27, 63-65, 96-97; *el-Şamûsü'l-İslâmî*, II, 408; D. B. Macdonald, "Devse", *İA*, III, 562-563; a.mlf., "Dawsa", *EI*² (İng.), II, 181; a.mlf., "Devse", *İDMİ*, IX, 359.

RECEP USLU

DEVŞİRME

Osmanlı Devleti'nde çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere Osmanlı tebaası bazı hristiyan çocuklarının bir kanun dahilinde toplanması işi.

I. Murad döneminde kurulan Yeniçeri Ocağı'na asker temini için önce *pençik** kanunu gereğince gayri müslim genç savas esirlerinden faydalanılmış, fakat zamanla fetihlerin azalması, Ankara Savaşı'ndan sonra da bir süre durması yüzünden devşirme yoluna başvurulmuştur. Daha önceki İslâm devletlerinde görülmeyen bu usulün Çelebi Mehmed zamanında (1413-1421) uygulandığı, ancak oğlu II. Murad devrinde (1421-1451) kanunlaştığı anlaşılmaktadır.

Kapıkulu ocaklarının nefer ihtiyacı yeniçeri ağası tarafından belirlenir ve Dîvân-ı Hümâyûn'a arz edilirdi. Buradan çıkacak karara göre sekiz-yirmi yaş arasındaki gençlerden durumları elverişli olanlar devşirilirdi. Devşirme işi ihtiyaca göre üç, beş veya yedi yılda bir yapılırdı. Bu işin birinci derece sorumlusu yeniçeri ağası idi; ondan sonra Acemi Ocağı ağası gelirdi. Devşirme başlangıçta beylerbeyi, sancak beyi ve mahallî kadılar gibi ilgili bölgenin mülkî âmirleri tarafından yapılmıştır. Fakat zamanla bunların görevlerini kötüye kullanmaları üzerine Fâtih Sultan Mehmed döneminde devşirme işi bir esasa bağlanmış ve merkezden devşirme memurları gönderil-

XIX. yüzyıl sonlarında devse törenini gösteren temsili bir resim (E. W. Lane, *An Account of the Manners and Customs*, London 1890)

meye başlanmıştı. Bu memurlar başta turnacıbaşı olmak üzere saksoncubaşı, zağarcubaşı, haseki vb. Yeniçeri Ocağı'nın yüksek rütbeli yayabaşlarından olur, maiyetlerinde de bir kâtip bulunurdu. Devşirme memurunun elinde işini nasıl yapacağını bildiren tâlimatnâme niteliğinde bir padişah fermanı ile (BA, MD, nr. 22, s. 292) devşirme yapılacak yerlerin kadılarına yazılmış yeniçeri ağasının imzasını taşıyan bir mektup bulunurdu (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 97-100). Devşirme işi suistimale çok müsait olduğundan görevini kötüye kullanan, yani rüşvet karşılığında kanunun uygun görmediği kişileri veya birinin yerine bir başkasını devşiren memurlar şiddetle cezalandırılırdı (BA, MD, nr. 5, s. 123, 304). Nitekim Trabzon'da sahte padişah fermanı ile devşirme yapmaya kalkışan iki kişi elleri kesilmek suretiyle cezalandırılmıştır (BA, MD, nr. 2, s. 139). Devşirme ile görevli memurlar, padişah fermanı ve yeniçeri ağasının mektubu çerçevesinde işlerinde tamamen serbesttiler. Sancak beyi, kadı, timar sahibi vb. mahallî görevliler de devşirme memurunun işini kolaylaştırmakla yükümlü idiler.

Devşirme kanununda toplanacak çocukların nitelikleri belirtilmiştir. Buna göre hristiyan çocuklarının asilleri, papaz oğulları, iki çocuktan sadece biri, birçok çocuğu bulunan ailenin en sağlıklı çocuğu seçilir, tek oğlu olanın çocuğu alınmazdı. Annesiz babasız çocuklar, aç gözlü oldukları bilinenler ve yüzü gözü açılmış olabileceği düşüncesiyle köy kethüdâsının oğlu da devşirilmezdi. Aynı şekilde sığırtmacı ve çoban çocukları ile kel, fodul, köse ve doğuştan sünnetlilerle şehir çocukları toplanmazdı. Evlenmiş ve sanat sahibi olmuş çocuklarla aşırı derecede uzun ve kısa boylular da devşirilmeyenler arasındaydı. Ancak uzun boylu çocuklardan endamı düzgün olanlar sadece saray için alınabilirdi. Fâtih Sultan Mehmed zamanında kendi istekleriyle topluca müslüman olan Bosna halkının çocukları ise babalarının ricası üzerine (Şem'dânizâde, I, 454), bu davranışlarının mükâfâtı olarak sadece saray ve özellikle Bostancı Ocağı için devşirilirdi (BA, MD, nr. 5, s. 96). Nitekim Bosna-Hersek ve Kilis sancakları kadılarına 25 Ağustos 1573 tarihinde gönderilen bir fermanla, bu bölgelerden oğlan devşirmekle görevli Anadolu Ağası Ferhad'ın hem hristiyan hem müslüman reâyâdan devşirme yapmasına engel olunması emredilmiştir (BA, MD, nr. 22, s. 299-310).

Devşirme kanunu bazı mükellefiyetler yüzünden her yerde uygulanmazdı. Başlangıçta daha ziyade Rumeli'de Üsküp, İştîp, Köstendil, Prizren, Görice, Samakov, Prebol, Taşlıca, Ergirikası, Yanıya, Pirlepe, İşkodra, Ohri, İpek, Dukakin, Novasin, Manastır, Mostar, İzvornik, Böğürdelen, Horpeşte gibi yerlerde tatbik edilmiştir. XV. yüzyılın sonlarından itibaren Erzurum, Harput, Diyarbakir, Bursa ve İstanbul civarı dışında Anadolu'da da uygulanmıştır. Devşirme yapılmayacak bölgeler halkının elinde devşirmeden muaf olduklarına dair hükümler bulunurdu (BA, MD, nr. 3, s. 71, 141). Genellikle derbendcilerden, maden işçilerinden, mîrî inşaat işçilerinden devşirme yapılmazdı. Devşirme için Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Sırp ve Hırvat çocukları tercih edilir, Türk, Kürt, Acem, Rus, yahudi, Gürcü ve Çingene çocukları devşirilmezdi. Ermeniler'den ise sadece saray için çok az devşirme yapılmıştır.

Devşirme memuru gittiği yerlerde delâllar vasıtasıyla devşirme için geldiğini ilân ettirir, sekiz-yirmi, özellikle de on dört-on sekiz yaşları arasındaki hristiyan çocuklarının kaza merkezinde toplanmasını sağlardı. Hristiyan çocukları, vaftiz defterleri yanlarında olduğu halde babaları ve papazlarıyla birlikte toplanırlar yerine gelirlerdi. Vaftiz defterlerini inceleyen devşirme memuru çocukları bizzat görerek kanuna ve tâlimata uyanları ayırırdı. Genellikle her kazada kırk hânedan bir oğlanın alınması âdet idiyse de bu sayı daha ziyade ihtiyaca göre belirlenirdi. Devşirilen çocukların köyü, kazası, babasının, annesinin ve bağlı olduğu sipahinin veya ait olduğu vakıf veya çiftlik sahibinin adı, doğum tarihi, göz rengine varıncaya kadar bütün eşkâli ve kendisini devlet merkezine götüreceği memurun adı iki ayrı deftere yazılırdı. "Eşkâl defteri" denilen bu defterlerden birini devşirme memuru, diğerini ise devşirilen çocukları merkeze sevkeden ve kendisine "sürücü" denilen memur saklar, sürücü götürdüğü efradı bu defterle birlikte teslim ederdi. Devşirilen çocuklara giydirilen kızıl abâ ile kırmızı külahın bedeli, "hil'at-bahâ" veya "kul akçesi" adıyla devşirme yapılan bölge reâyâsından alınırdı. Başlangıçta çocuk başına 90-100 akçe olan bu miktar daha sonra 300, hatta 600 akçeye kadar yükselmiştir. Devşirme işiyle görevli kişilerin belirli ücretleri de yine ilgili bölge halından tahsil edilirdi.

Devşirilen çocuklar, "sürü" denilen 100-200 kişilik kabileler halinde sürücülerin idaresinde devlet merkezine gönderilirdi. Yolda kaçmamaları ve özellikle müslüman Bosnalı sünnetlilerin arasına yabancıların karışmaması için sıkı tedbirler alınırdı (BA, MD, nr. 22, s. 304). Devşirme sürüsünün içine karışmış yabancıya "saplama" denilirdi. Sürü içine yabancı birinin karıştığı tesbit edilirse sürücüler şiddetle cezalandırılırdı. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman zamanında yeniçeri ağalarından Pertev Mehmed Paşa şüphelendiği bir sürünün tamamını tophâneye vermiş, hiçbir neferi acemiliğe almamış, görevinde ihmali görülen devşirme memuru da kale dizdarlığı ile cezalandırılmıştır.

İstanbul'a götürülen devşirme oğlanları, Ağakapısı'nda yeniçeri ağası tarafından kontrol edilir ve eşkâl defterine yazılırdı. Ardından sünnet edilen çocuklara müslüman-Türk adları verilirdi. Devşirilen gençlerin üzerindeki cizye vergisi düşerdi. Sürüden saray için ayrılacak olanları ya yeniçeri ağası arzeder veya saray ağası seçerdi. Bunlar önce Edirne, Galata veya İbrâhim Paşa saraylarında eğitilir, aralarından kabiliyetli olanlar Topkapı Sarayı'na alınır, diğerleri ise kapıklı süvari bölüklerine verilirdi. Gürbüzce olanlar Bostancı Ocağı için ayrılırdı.

Ağakapısı'nda yoklaması biten devşirme sürüsü, Anadolu ve Rumeli ağaları tarafından küçük bir ücret karşılığında geçici bir süre için Anadolu ve Rumeli'deki Türk köylülerinin yanına verilirdi (Neşrî, I, 199). Rumeli'den devşirilenler Anadolu'ya, Anadolu'dan devşirilenler Rumeli'ye gönderilir, böylece yaşı büyük olanların kaçması önlenmiş olurdu. Firar edenler ise hemen yakalanıp yerlerine gönderilirdi. Anadolu'daki devşirmelerden Anadolu ağası, Rumeli'dekilerden ise Rumeli ağası sorumluydu. Kethüdâlar zaman zaman Türk köylüsünün yanında bulunan çocukları teftiş ederlerdi. "Türk'e verme" (Türk üzerine verme) denilen bu uygulama ile devşirme oğlanları bir yandan ziraatle uğraşarak üretime katkıda bulunur, bir yandan da Türkçe'yi, Türk-İslâm âdet ve geleneklerini öğrenirlerdi. Zamanı gelince de yeniçeri ağasının arzı ve Dîvân-ı Hümayun'da alınan kararlar İstanbul'a getirilirlerdi. Burada eşkâl defterine bakılarak kontrolünden geçirilen devşirme oğlanları daha sonra Acemi Ocağı'na kaydedilirdi. Bu kayıttan sonra "acemi oğlanı" adını alan devşirmelere önce 1, daha sonra da 2'şer

DEVŞİRME

akçe yevmiye verilirdi. Ancak XVII. yüzyıl-da Türk'e verme usulünden vazgeçildiği anlaşılmaktadır (Evliya Çelebi, I, 598).

Devşirme kanununun ihlâli Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasına sebep olmuştur. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren yeniçeri oğullarının "kuloğlu" adıyla kabul edilmesi, dışarıdan da "kul kardeşi" ve "ağa çırağı" adları altında kanuna aykırı olarak Yeniçeri Ocağı'na alımlar yapılması, devşirme işlerinin gevşemesine yol açmıştır (*Kitâb-ı Müstetâb*, s. 7-8). Yine bu dönemde devşirme işine rüşvet karışmıştır (Selânikî, II, 482). XVII. yüzyılda, özellikle IV. Murad zamanında devşirme işi ıslah edilmeye çalışılmışsa da bu yüzyıl ortalarından itibaren artık devşirme pek yapılmamıştır. XVIII. yüzyıl başlarında ise sadece saray için 1000 kadar oğlanın devşirildiği görülmektedir. Ahmed Cevad Paşa son devşirmenin 1751 yılında yapıldığını belirtmektedir (*Târîh-i Asker-i Osmânî*, I, 180).

XV. yüzyılın ilk yarısından XVII. yüzyıl sonlarına kadar yaklaşık iki buçuk asır kadar süren devşirme işlemi kanuna uygun olarak yapıldığında iyi sonuçlar vermiştir. Nitekim 1584-1587 yılları arasında İstanbul'da bulunan Venedik elçisi Lorenzo Bernado, "Sadece devlet idaresinin değil koca imparatorluğun ordularına kumanda yetkisinin de ellerine verildiği kişiler ne dük ne marki ne de konttur. Hepsi çobanlıktan gelme sıradan insanlardır. Bu sebeple biz Venedikliler'in de padişahın yaptığını yapmamızda isabet vardır. Padişah bu adamlardan en iyi kaptanları, sancak beylerini, beylerbeyileri yetiştirerek onlara şan ve itibar kazandırmıştır" (Lybyer, s. 47) diyerek devşirme sisteminin başarılı bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. Gerçekten küçük yaşlarda toplanıp sıkı bir eğitimden geçirilen devşirme oğlanları, kabiliyet ve biraz da talihlerine göre en yüksek mevkilere kadar çıkabiliyorlardı. Fâtih Sultan Mehmed tarafından Türk asıllı Çandarlı ailesine vurulan darbeden sonra birkaç istisna dışında hemen bütün vezirâzamlar devşirmelerden tayin edilmiştir. Bunların arasından Mahmud, Gedik Ahmed, Makbul İbrâhim, Sokullu Mehmed, Ferhad, Lala Mehmed, Kara Murad, Kemankeş Mustafa paşalar ve Köprülü ailesinden değerli sadrazamlar çıkmıştır.

Devşirme sisteminin İslâm hukukuna uygun olup olmadığı meselesine gelince, bu husus daha ziyade Batılı araştırma-

cılar tarafından tartışılmıştır. Bazı şariyatçılar, zimmî çocuklarının zorla alınmasının onların hukukuna tecavüz olduğunu ve İslâm hukukuna aykırı bulunduğunu ileri sürerken (Ménage, BSOAS, XXIX, 64 vd.) bazıları bu uygulamayı daha önceki İslâm devletlerinde görülen **gulâm*** sisteminin devamı kabul etmişlerdir (Vryonis, *Isl.*, XLI, 224 vd.). Wittek ise devşirmelerin daha ziyade Slav, Boşnak ve Bulgarlar'dan toplandığını belirterek bunların İslâmiyet'in ortaya çıkışından (VII. yüzyıldan) sonra Hristiyanlığı kabul eden kavimler olduğunu, Şâfiî mezhebine göre zimmî sayılamayacaklarını, dolayısıyla zimmîler gibi kendi dinlerini koruyarak İslâm ülkesinde yaşama hakları bulunmadığından ailelerinden alınıp devşirme olarak yetiştirilmelerinin en azından Şâfiî mezhebi açısından İslâm hukukuna aykırı olmadığını ileri sürmektedir (BSOAS, XVII, 271 vd.).

Wittek tarafından savunulan bu görüşün Osmanlılar'ca dikkate alındığını söylemek güçtür. Zira Osmanlılar sadece Slav, Boşnak ve Bulgarlar'dan değil İslâm'ın zuhurundan önce hristiyan olan, dolayısıyla Şâfiî'ye göre de Ehl-i kitap sayılan Rum ve Ermeniler'den de devşirme yapmışlardır. Devşirme uygulamasını köle sistemiyle bağdaştırmak da zordur. Çünkü devşirmeler, hür olduklarında tereddüt bulunmayan gayri müslim tebaanın çocuklarıdır. Bunlara "kul" veya "gılman" denilmesini, padişahın hassa askeri olmalarıyla izah etmek gerekir. Hatta bazı eserlerde Osmanlı tebaası olan herkes "padişahın muî kulu" olarak nitelendirilmektedir (Koçi Bey, s. 74). Devşirme uygulamasında hukuk bakımından üzerinde durulacak iki mesele vardır. Devşirmelerin rızâları dışında ailelerinden alınmaları ve müslümanlaştırılmaları. İslâm devletiyle gayri müslim tebaa arasında yapılan zimmet akdiyle devlet gayri müslimlerin can ve mal güvenliğini garanti altına almakta, zimmîler de bunun karşılığında İslâm devletinin genel düzenine uymayı ve cizye ödemeyi kabul etmektedirler. Cizyenin kadın, çocuk, ihtiyar, hasta, rahip gibi kimselerin dışındaki şahıslardan, yani bilfiil muharip olabilecek kimselerden alındığına bakılırsa bir anlamda harbe iştirak etmeme karşılığında tahsil edildiği söylenebilir. Ancak devletin ihtiyaç duyduğu zamanlarda zimmîlerden cizye almaktan vazgeçip onların fiilen asker olarak hizmet etmelerini istemesini de meşrû kabul etmek gerekir. Bu konuda İslâm

devletinin ihtiyaca göre bir takdir hakkının bulunduğu söylenebilir. Aksi bir çözüm, yani zimmîlerin rızâları dışında askere alınmasını reddetme, hâkim durumda olan devletin zimmîler karşısında âciz kalması sonucunu doğuracaktır. Buna göre Osmanlı Devleti'ndeki devşirme uygulamasını zimmîlerden istenen mecburi askerlik hizmeti olarak yorumlamak mümkündür. Devşirme olarak fiilen hizmet edenlerden cizye alınmaması da bu yorumu güçlendirmektedir. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre askerlik hizmeti müslümanlara has ise de Ebû Hanîfe ve Şâfiî'ye göre İslâm ordusunda gayri müslimler de istihdam edilebilir. Hz. Peygamber devrinde ve daha sonraki dönemlerde benzer uygulamalara rastlamak mümkündür.

İdrîs-i Bitlisî bu noktada daha farklı bir yorum yapmaktadır. Ona göre Osmanlı toprakları savaşla (anveten) alınmış olduğundan sakinleri köle sayılır. Dolayısıyla devşirme usulüyle bunlardan faydalanılması mümkündür. Ancak bu görüşün tutarlı olduğunu söylemek güçtür. Zira Osmanlılar'ın savaş yoluyla aldıkları topraklardaki insanları köle saydıklarına dair hiçbir delil yoktur. Aksine bu insanların hür zimmîler olarak kabul edildiğini gösteren birçok delil vardır. Kendilerinden cizye alınması ve hukukî tasarruflarında serbest bırakılmaları bunların başında gelir. İdrîs-i Bitlisî'den bu konuda alıntılar yapan Hoca Sâdeddin Efendi, herhalde gayri müslimlerin köle oldukları yorumuna katılmadığı için bu kısmı eserine almamıştır (*Tâcû't-tevârîh*, I, 40-41; ayrıca bk. Ménage, BSOAS, XVIII, 181-183).

Devşirmelerin ailelerinden alındıktan sonra müslümanlaştırılıp sünnet edilmelerine gelince, Osmanlı hukukçuları bu uygulamayı Hz. Peygamber'in, "Her doğan çocuk fıtrat üzerine doğar; daha sonra anne ve babası onu yahudileştirir, Nasrânîleştirir ve Mecûsileştirir" (Bu-hârî, "Kader", 3, "Cenâ'iz", 80; Müslim, "Kader", 23, 24, 25; *Müsne'd*, II, 315, 346) meâlindeki hadise dayandırmaktadırlar. İslâm âlimleri burada "fıtrat"ı "hak din" olarak anlamakta ve kelimenin Kur'an'da da (bk. er-Rûm 30/30) bu anlamda geçtiğini söylemektedirler. Devşirmelelerin genellikle sekiz-on sekiz yaşları arasında toplandığı dikkate alınırsa burada hristiyanların zorla din değiştirmeleri değil, henüz bir dinle yükümlü olmamış (Ebû Hanîfe'ye göre erkeklerin bulduğunda üst sınır on sekiz yaştır) kimselerin

anne ve babaları tarafından hristiyanlaştırılmadan önce hak dini benimsemelerini sağlama gayretinin söz konusu olduğu anlaşılar. Devşirme kurumunun Osmanlı Devleti için sağladığı faydalar, Osmanlı ulemâsınca Wittek'in de ifade ettiği gibi (BSOAS, XVII, 275) zaruret ve örf kavramı içerisinde değerlendirilmiş ve özellikle müslümanlaştırma konusunda yerleşmiş olan İslâmî anlayışın zorlanmasına itiraz edilmiştir.

Yine bazı müsteşriklerin devşirme sistemini doğrudan doğruya İslâmlaştırma ve Türkleştirme olarak değerlendirmeleri de (Gibbons, s. 97 vd.) tutarsız görünmektedir. Zira bu sistem öncelikle askere olan ihtiyaçtan doğmuştur. Eğer amaç Türkleştirme olsaydı daha kuruluş yıllarında bu yola başvurulurdu. Ayrıca Osmanlılar doğrudan bir İslâmlaştırma politikası takip etselerdi sınırları içindeki toplulukların hemen tamamının müslüman olması gerekirdi. Aksine Osmanlılar Ortodoksluğu ihya etmekle kendi tebaasının din ve vicdan hürriyetine saygı göstermiş, gayri müslim halka zimmi muamelesi yapmıştır. Türkleştirme ve İslâmlaştırma iddiasını mesnetsiz bırakan bir başka delil de devşirme kanununun XV. yüzyıl ortaları gibi oldukça geç bir dönemde tamamen zaruretlere dayanarak kaynaklanmış olmasıdır. Düzenli olarak XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar (yaklaşık 150 yıl) uygulanan sistem zamanla gevşemiş, kapıkulu ocaklarının nefer ihtiyacı daha ziyade kuloğlu ve ağa çırağı denilen kimselerden karşılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin ömrüyle kıyaslandığında 150 yıl gibi fazla uzun olmayan süre içinde ise devşirme her yıl değil birkaç yılda bir veya askere ihtiyaç duyuldukça yapılmıştır. Devşirmelerin eğitildiği acemi ocaklarının mevcudunun hiçbir devirde 10.000 kişiyi geçmediği göz önüne alınırsa İslâmlaştırma politikasının ne derece geri planda kaldığı daha iyi anlaşılır. Osmanlılar'ın fethettikleri yerleri Türkleştirmek ve İslâmlaştırma için iskân ve sürgün gibi daha değişik yöntemler uyguladıkları bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, II, 315, 346; Buhârî, "Kader", 3, "Cenâ'iz", 80; Müslim, "Kader", 23, 24, 25; BA, MD, nr. 2, s. 139; nr. 3, s. 71, 141, 369; nr. 5, s. 24-25, 96, 123, 304; nr. 6, s. 22, 186, 270; nr. 7, s. 12, 336; nr. 22, s. 292, 299 vd.; nr. 24, s. 28; nr. 69, s. 72; BA, MAD, nr. 7534, s. 227, 621; BA, TD, nr. 571, s. 101-102; BA, İbnülemin-Askerî, nr. 18; Neşri, Cihannüma

(Unat), I, 199; Hoca Sâdeddin, Tâcü't-tevârîh, I, 40-41; Selânikî, Târih (İpsirli), II, 482; Âlî Mustafa Efendi, Mevâidü'n-nefâis ft kavâidü'l-mecâlis, İstanbul 1956, s. 20 vd.; Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri, tür.yer.; Ayn Ali, Kavânîn-i Âl-i Osmân, s. 89; Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, İstanbul 1990, II, 123-127; Koçi Bey, Risâle (Aksüt), s. 28 vd., 74; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I, 598; Kitâb-ı Müstetâb (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s. 6-8, 26; Kitâbu Me-sâlihî'l-müslimîn ve menâfi'l-mü'minîn (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1980, s. 63-67; Kânunnâme, Âtuf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 36^{a-b}; Şem'dâ-nizâde, Mürî't-tevârîh, I, 454; Atâ Bey, Târih, I, 22 vd., 33-34; Ahmed Cevad, Târih-i Askerî-i Osmânî, İstanbul 1297, I, 179-183; Hezârfen, Telhîsü'l-beyân ft kavânîn-i Âl-i Osmân, Bibliothèque Nationale Ancien Fond, nr. 40, vr. 80^{a-b}; Eyyûbî Efendi Kânunnâmesi, İÜ Ktp., TY, nr. 734, vr. 14^a-20^a; Ahmed Refik, Devşirme Usûlü, İstanbul 1934; a.mlf., "Onuncu Asırda Acemi Oğlanlar", İkdâm, sy. 8969, İstanbul 6 Mart 1922; a.mlf., "Devşirme Usûlü. Acemi Oğlanlar", DEFM, V/1-2 (1926), s. 1-14; H. A. Gibbons, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu (trc. Ragıp Hulusi), İstanbul 1928, s. 97 vd.; Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, I, 13-30, 44, 90, 97-100, 109 vd., 139-141, 623-624; a.mlf., "Devşirme", İA, III, 563-565; Barkan, Kanunlar, s. 72-85; Reşat Ekrem Koçu, Yeniçeriler, İstanbul 1964, s. 27-34; Rycout, s. 40-42; Albert Howe Lybyer, Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi (trc. Seçkin Cılızoğlu), İstanbul 1987, s. 47, 56 vd.; Daniel Pipes, Slaves Soldiers and Islam, The Genesis of a Military System, New Haven 1981, tür.yer.; B. D. Papsulia, Ursprung und Wesen der "Knabenlese" im Ottomanischen Reich, München 1963, tür.yer.; E. Werner, Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar (1300-1481) (trc. Yılmaz Öner), İstanbul 1986, I, 147-148; Pakalın, I, 60, 444-448, 560; Paul Wittek, "Devşirme and Şari'a", BSOAS, XVII (1955), s. 271-278; V. L. Ménage, "Some Notes on the Devşirme", a.e., XXIX (1966), s. 64-78; a.mlf., "Sidelights on the devşirme from İdris and Sa'duddin", a.e., XVIII (1956), s. 181-183; a.mlf., "Devşirme", EI² (Fr.), II, 217-219; Aleksandar Matkovski, "Prilog Pitanju Devşirme", POF, XIV-XV (1964-65), s. 273-309; Speros Vryonis, "Isidore Glabas and the Turkish Devşirme", Speculum, XXXI (1956), s. 433-443; a.mlf., "Seljuk Gulams and Ottoman Devşirmes", Isl, XLI (1965), s. 224-252; R. C. Repp, "A Further note on the Devşirme", BSOAS, XXXI (1968), s. 137-139; Claude Cahen, "Note sur l'esclavage musulman et le devşirme Ottoman, à propos de travaux récents", JESHO, XIII/2 (1970), s. 211-218; E. Kovačević, "Jedan dokument o devşirmî-A document concerning devşirme", POF, XXII-XXIII (1972-73), s. 203-209; Hasan Kaleshi, "Türkler'in Balkanlar'a Girişi ve İslâmlaştırılma. Arnavud Halkının Etnik ve Milli Varlığının Korunmasının Sebepleri", TED, sy. 10-11 (1979-80), s. 177-194; Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslâmlaşmaya Etkisi", TTK Belleten, sy. 198 (1986), s. 679-722; Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", İA, XIII, 385 vd.; a.mlf., "Acemi Oğlanı", DİA, I, 324-325.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

DEVVÂNÎ

(الدواني)

Ebû Abdillâh Celâlüddîn
Muhammed b. Es'ad b. Muhammed
ed-Devvânî es-Siddîkî
(ö. 908/1502)

Dini ve akli ilimlerin
çeşitli dallarında eser veren
Eş'arî kelâmcısı.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber kaynakların verdiği farklı bilgilere göre 827-830 (1424-1427) yılları arasındaki bir tarihte İran'ın Kâzerûn şehrine bağlı Devvân köyünde dünyaya geldi. Âlim ve soylu bir aileye mensup olduğu anlaşılan Devvânî'nin babası Es'ad, Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin talebelerinden olup es-Sevâdü'l-a^czam adlı tefsirin müellifidir. Devvânî ilk tahsiline Kâzerûn'da başladı. Burada babasından sarf, nahiv, mantıkla bazı şer'î ve akli ilimleri okudu. Daha sonra Şiraz'a giderek pek çoğu Cürcânî'nin talebesi olan Safiyyüddin el-İcî, Ebû'l-Mecd Abdullah el-Geylî, Mazharüddin Muhammed el-Kâzerûnî, Rûkneddin Rûzbihân eş-Şirâzî, Muhyiddin Muhammed el-Güşekenârî, Hümâmeddin Gülbârî, Hasan Şah Bakkâl ve Muhyevî Lârî gibi âlimlerden akli ve nakli ilimleri tahsil etti. Meşhur muhaddis İbn Hacer el-Askalânî'den doğrudan rivayette bulunduğu bizzat kendisi ifade etmekte, talebesi Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'ye verdiği icâzetnâmeden de döneminin tarikat ve tasavvuf erbabıyla yakın ilişki içinde olduğu, hatta hırka giydiği anlaşılmaktadır (İcâzetnâme, vr. 44^b-45^a). Kaynaklarda Molla Celâl, Celâleddin ed-Devvânî şeklinde de anılan Devvânî, muhtemelen şecerelerinin Hz. Ebû Bekir'e ulaşmasından dolayı eserlerinde "Siddîkî" nisbesini kullanmıştır. Özellikle bazı yeni araştırmalarda Devvânî nisbesinin "Devânî" şeklinde okunması gerektiğine dair görüşler bulunmakla birlikte onun yaşadığı döneme yakın kaynaklar Devvânî telaffuzunu benimsemiştir.

Daha talebeliği sırasında üstün zekâsı, ilmi ve faziletiyle temayüz eden Devvânî'nin tahsilini tamamladıktan sonra Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın oğlu Ebû Yûsuf tarafından sadâret görevine getirildiği bilinmektedir. İlk müderrisliğine de Cihan Şah tarafından 1465 yılında Tebriz'de yaptırılan Gökmedrese'de (Muzafferîye Medresesi) başladığı bazı eserlerine bizzat koyduğu kayıtlar-